

Västmanlands läns museum
Kulturmiljö Rapport B
2013:B37

Möklinta kyrkogård

Kulturhistorisk inventering av gravvårdar

Inventering

Möklinta prästgård 5:1
Möklinta socken
Västmanlands län

Sara Bäckman och Ellen Holtermann Wiig

Möklinta kyrkogård

Kulturhistorisk inventering av gravvårdar

Möklinta prästgård 5:1
Möklinta socken
Västmanlands län

Länsmuseets dnr: VLM 120056

*Sara Bäckman
Ellen Holtermann Wiig*

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum
Karlgatan 2, 722 14 Västerås
Tel 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

© Västmanlands läns museum 2013

Omslagsfoto: Möklinta kyrka med kvarter B i förgrunden. Foto från okt. 2013. Bildnamn Vlm_mökeHW111.jpg, Västmanlands läns museums arkiv.

Foto: Där inget annat anges är fotografier tagna av Sara Bäckman eller Ellen Holtermann Wiig, Västmanlands läns museum.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01172.

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-95-1

Innehållsförteckning

Inledning.....	6
Metod och avgränsning	7
Blankettnyckel.....	7
Lagar och förordningar.....	9
Svenska kyrkogårdar genom tiderna	10
Medeltiden.....	10
Från reformation till industrialism	10
Den funktionella och demokratiska kyrkogården	12
Möklinta kyrkogård ur ett historiskt perspektiv	13
Möklinta socken	13
Kyrkomiljön	13
Kyrkogården.....	14
Beskrivning av Möklinta kyrkogård	16
Kvartersbeskrivning	16
Kulturhistorisk värdering	19
Kriterier för kulturhistorisk värdering.....	19
Kulturhistorisk karakterisering och värdering av kyrkogården.....	20
Gravvårdar.....	21
Framtida hantering av kyrkogården	25
Litteratur och källor.....	26
Bildförteckning.....	26

Inledning

På uppdrag av Sala-Norrby-Möklinta kyrkliga samfällighet har Västmanlands läns museum genomfört en inventering och kulturhistorisk värdering av gravvårdarna på Möklinta kyrkogård.

Enligt kulturminneslagen (SFS 1988.950) ska alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. En kyrkogård bär på ett gediget kulturarv, ofta med medeltida ursprung. Samtidigt som detta ska tas tillvara och förvaltas för oss och framtiden, ska man även kunna bruka kyrkogården för sitt ändamål. Syftet med inventeringen och värderingen är att ge samfälligheten ett underlag för framtida planering av vård och användning. Inventeringen visar hur kyrkogårdens gravvårdsbestånd ser ut idag, och den kulturhistoriska karakteriseringen och värderingen pekar ut vilka gravvårdar som har högt kulturhistoriskt värde och ska bevaras för framtiden.

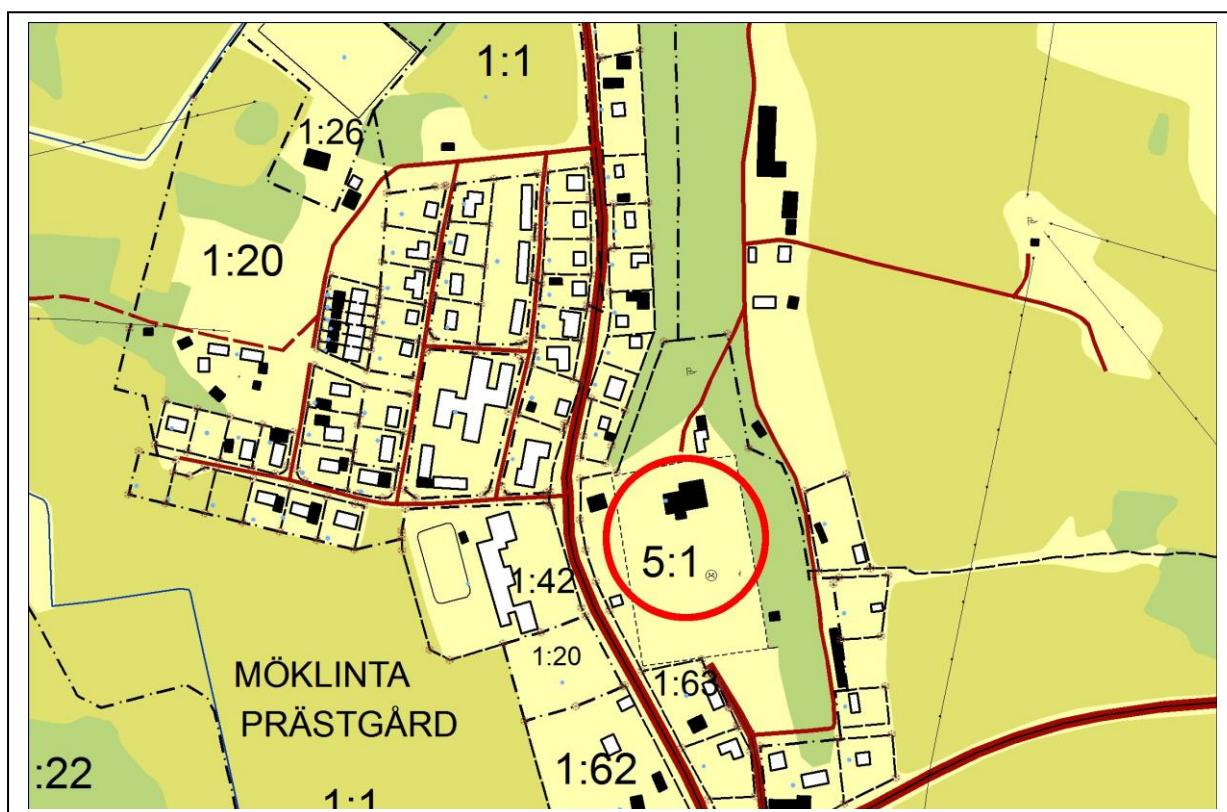

Bild 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan 2004, skala 1:5000. Den aktuella fastigheten är inringad.

Uppdraget har utförts under hösten och vintern 2013 och omfattar en översiktlig inventering av kyrkogården, inventering och fotodokumentation av samtliga gravvårdar, arkiv- och litteraturstudier samt identifiering av kulturhistoriska värden. Arbetet med inventeringen har utförts av byggnadsantikvarierna Sara Bäckman och Ellen Holtermann Wiig vid Västmanlands läns museum.

Metod och avgränsning

Möklinta kyrkogård har inventerats under oktober – december 2013. Inventeringen på plats har skett genom okulär besiktning, fotografering samt uppmätning av gravvårdarna. För att få en total överblick över gravarna och bättre kunna göra den kulturhistoriska värderingen, har alla gravvårdar inventerats. Fältdata har sedan kompletterats med uppgifter från gravbok, gravregister och fotografier tagna i fält.

För varje gravsten har det tagits fram en blankett med information om gravnummer, mått, inskription med mera. Blanketterna för de kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna finns som bilaga till rapporten, de övriga blanketterna finns i Västmanlands läns museums arkiv

Den kulturhistoriska värderingen är utförd av Sara Bäckman och Ellen Holtermann Wiig enligt kriterierna givna i Centrala Gravvårdskommitténs (CGK) *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* (Handboken) från 2007. Även Axel Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* från 2002 har använts, dock med vissa justeringar för att kunna tillämpa värderingsmodellen på gravvårdar.

Blankettnyckel

Blanketterna innehåller information om och foto av gravvårdarna på kyrkogården. Här nedan följer en beskrivning och avgränsning av den data vi har valt att ta med.

Inventerings-ID:

Det nummer gravvården har fått i databasen. Grav nr 1 i kvarter A har inventerings-ID 1, sedan får de stigande nummer i den ordning de ligger.

Kvarter, rad och gravnummer:

Gravvårdarna identifieras utifrån kvarter, radnummer och gravnummer. Alla kvarter har gravnummer löpande från 001 förutom kvarter D som börjar om på 001 vid ny rad. I kvarter F, I och U samt lapidariet har vi inte tagit med radnummer eftersom gravarnas numrering inte stämmer med gravkartan. Vi har inte inventerat gravar utan gravvård.

Gravplats: omgärdning:

Det är numera endast en omgärdad grav kvar på Möklinta kyrkogård, vilket är varför fältet är tomt för nästan alla gravar.

Gravplats: vegetation:

Vegetation avser fast helårsvegetation. Då ytterst få gravar har det har vi även anmärkt eventuell omgärdning av vegetationen här.

Gravplats: ytmaterial:

Med ”ytmaterial” menas materialet på själva graven, det vill säga gräs, grus eller annat. Alla gravar förutom en är gräsgravar.

Gravvård: typ:

Med detta menar vi om gravvården är stående, liggande eller annat. När en stående gravvård är nedlagt av säkerhetsskäl har vi angett denna som ”stående*”.

Gravvård: mått:

Gravvårdarna är mätta i höjd, bredd och djup. Bredd mäts på den punkt där vården är som bredast. Höjdmåttet är tagit från marknivå. På de stenvårdar där vi har bedömt sockeln som en väsentlig del av gravvården, till exempel sekelskiftets obelisker med profilerade socklar upp mot en meter, har vi mätt bredden på dessa. På vårdar där sockeln är låg och endast fungerar som ett stabiliserande fundament för själva vården har vi mätt bredden på vården, inte sockeln.

Gravvård: material:

Samtliga gravvårdar i Möklinta är gjorda av trä, järn eller sten, med sten som det absolut vanligaste materialet. I de fall där vi vid okulär besiktning inte har kunnat fastställa bergarten har vi endast skrivit ”sten”. De flesta stenvårdarna är gjorda i granit; här har vi anmärkt om det är röd, grå eller svart granit.

Gravvård: texttyp:

Med detta menas om inskriptionen är försänkt eller upphöjd och om den är målad eller förgylld. Vi har enbart anmärkt förgyllning eller färg om det finns spår av det kvar; i all sannolikhet har flera äldre gravvårdar haft förgyllt text som med tiden har nöts bort.

Gravvård: dekor:

Med dekor räknar vi permanenta dekorativa inslag på gravvården. Vi har inte tagit med fristående lyktor eller lösa figurer som änglar och småstenar med text.

Gravvård: ytbehandling:

Vi har endast tagit med ytbehandlingen på framsidan, då vi anser det som den viktigaste uppgiften. I de fall där det även är inskription på baksidan har vi dock tagit med ytbehandlingen på denna sidan.

Inskription:

Transkriberingen av inskriptionerna är gjorda i största möjliga mån så som de är på vårdarna. Det har dock inte varit möjligt att använda radbrytning så fotografier får bistå med information om radbrytning där det är önskvärt.

Datering:

Årtalet syftar till gravvårdens tillkomstår. I vissa fall finns det varken årtal på stenen eller information om den/de avlidna i gravboken. Ofta är det flera personer som är begravda under samma gravvård, och då är det inte alltid självklart när vården restes. När det råder osäkerhet kring gravvårdens tillkomstår har vi gjort en stilhistorisk jämförelse med de daterade gravvårdarna och angett det troliga årtalet eller årtiondet för gravvårdens tillkomst. Det är möjligt att gravvårdarna tillhörande f. d. allmänna varvet (kvarter D) är yngre än det årtal vi har gett dem, vi har därför valt att följa dödsåret vid dateringen av dessa gravvårdar. Se kapitlet *Möklinta kyrkogård* för mera information kring allmänna varvet.

Skador:

De flesta gravvårdarna är i gott skick, många har dock alg- eller lavpåväxt. Det gäller särskilt de äldre gravarna. För de kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna har vi anmärkt påväxten i de fall den har varit påtaglig och försvårat läsandet av inskriptionen.

Anteckningar:

Här anges först och främst vilka gravvårdar som tillhör samma gravnummer när detta är fallet samt vilka gravvårdar som är nedlagda. Vi anger också när en gravvård är återanvänd och har inskription på baksidan och även bild-ID till bilden av baksidan.

Foto:

Vissa gravar har flera foton, om de till exempel har inskription dold av växter eller fina detaljer som inte kommer fram på gravvårdens huvudbild. Dessa foton finns sparade i Västmanlands läns museums arkiv. I de fall där en gravvård även har inskription på baksidan finns en anvisning till baksidans bild under rubriken *Anteckning*. Fotona har inte bearbetats i efterhand.

Kulturhistoriskt värde:

Gravvårdarna har delats in i mycket kulturhistoriskt intressanta, kulturhistoriskt intressanta och miljöskapande. I kapitlet *Kulturhistorisk värdering* redovisar vi vilka kriterier som har legat till grund för värderingen och vad som är skillnaden på de olika värderingarna.

Lagar och förordningar

Det finns flera lagar som specifikt berör kyrkogården, främst gäller *Begravningslagen (1990:1144)* och *Lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.* Begravningslagens sjunde kapitel reglerar äganderätten och ansvaret för gravvårdarna. Det är innehavaren av gravrättens skyldighet att hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick (kap. 7, 3 §). Upplåtelseiden varierar mellan 15 och 50 år. Om någon upplåtelseid inte har bestämts, varar den i 25 år (kap. 7, 5-6 §). Ett av kraven för förnyelse av gravrätten är att gravplatsen är välvårdad (kap 7, 9 §). Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende, gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren, i detta fall Sala-Norrby-Möklinta kyrkliga samfällighet får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur (kap 7, 8 § och 25-26 §). Upplåtaren kan upphäva gravrätten om gravplatsen är uppenbart vanvårdad och gravrättsinnehavaren inte avhjälpes vanvården inom ett år (kap 7, 33 §).

Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats (kap 7, 37 §).

Kulturminneslagens fjärde kapitel skyddar de kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkoinventarier och begravningsplatser. Lagen säger att i vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Dessa ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas (kap. 4, 11 §). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler (kap. 4, 12 §). I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen för att på något sätt väsentligt ändra begravningsplatsen eller några av byggnaderna eller de fasta anordningarna på den. Länsstyrelsen får ställa villkor för

ett eventuellt tillstånd (kap. 4, 13 §). Enligt *Förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m.* kan vissa äldre gravvårdar föras till förteckningen över inventarier av kulturhistoriskt värde om skyddas enligt kulturminneslagens fjärde kapitel 6-10 § (Förordning 1988:1188 19 §).

Sjunde kapitlet i Miljöbalken (1998:808) skyddar kyrkogårdens vegetation och *Plan- och bygglagen* (2010:900) reglerar ärenden som faller utanför den statliga tillsynen genom kulturminneslagen (kap. 9).

Svenska kyrkogårdar genom tiderna

Den historiska genomgången av svenska kyrkogårdar är hämtad från *Ett levande kulturarv. Kyrkogårdar i Växjö stift* (Svenska kyrkan Växjö stift, 2009) och *Kyrkogårdens gröna kulturarv* (Stad & Land nr 103, 1992).

Medeltiden

Innan kristendomen fick fäste i Sverige var det vanliga att bli gravlagd nära där man bodde; i anslutning till gården eller på ett bygravfält. Efter kristnandet började man bygga kyrkor och kort tid efter blev marken kring kyrkan platsen för begravning. Kyrkobyggnaden blev helig genom biskopens invigning, det samma gällde marken kring kyrkan. Vi vet väldigt lite om hur dessa kyrkogårdar såg ut eftersom de har varit föremål för 1000 års användning. Man fortsatte att begrava enligt bytillhörighet, med kvarter eller områden inom kyrkogården avsatta för varje by. Placeringen på kyrkogården markerade också social status, med platserna nära kyrkan avsatta för socknens sociala toppskikt. Under 1200-talet började man tro att ondska kom från norr och man slutade begrava människor norr om kyrkan. Det viktigaste var dock att begravas inom kyrkogårdens gränisar; skillnaden mellan vigd och ovigd mark ansågs viktigt för livet efter döden och man byggde murar för att avgränsa den heliga jorden.

De flesta gravarna från det kristna Sveriges första århundranden var troligen omärkta eller märkta med en liten sten eller sticka. Det finns bevarade vårdar från denna tiden, men de är alla resta över rika eller viktiga män och är inte representativa för hur de flesta vårdar såg ut. De vanligaste materialen använda för dessa gravvårdar var kalk- och sandsten eftersom de är lättarbetade bergarter. Från början var dekoren och inskriptionerna präglade av den förkristna tidens estetik, men efterhand blev den vanligaste dekoren ringkors eller hjulkors.

Från reformation till industrialism

Reformationen innebar få förändringar på kyrkogården. Katolska ceremonier och processioner försvann, men begravningsskicket var i stort sett det samma. Under stormaktstiden på 1600-talet blev det allt vanligare att gravsätta inflytelsesrika människor inne i kyrkobyggnaden, vilket gav upphov till påträngande liklukt i kyrkan. Både kyrkan och riksdagen förespråkade ett slut på begravningar i kyrkan, men det var först 1815 att en begravningsreform förbjöd företeelsen helt. Även ute på kyrkogården var liklukten påtaglig. Under 1700-talet började man plantera träd på kyrkogårdarna i tron att det kunde reducera lukten.

Under 1600- och 1700-talen fortsatte man att främst använda kalk- och sandsten som material för gravvårdar, men i flera bruksområden blir smidesjärn och gjutjärn vanliga material. Som under medeltiden är de flesta bevarade vårdarna från rika familjer, så det är de övre skiktens minnesmärken vi har kunskap om. De är över lag större, mera påkostade och rikare dekorerade än de medeltida.

Bild 2. Medeltida hjulkors från Järsnärs kyrka, Jönköping län.

Bild 3. Äldre gravvårdar, trol. sekelskifte 1600- 1700-tal. Dannäs kyrka, Jönköping län.

Under 1800-talet växte Sveriges befolkning explosionsartat, särskilt i städerna. Med befolkningsväxten kom problemet med överfyllda kyrkogårdar. Mot 1800-talets slut blev det allt vanligare att anlägga nya begravningsplatser utanför stadsgränsen. Nya ideal och riktlinjer för begravningsplatser gjorde att de fick det parklika utseendet vi ser idag. Trädplanteringen fortsatte, nu enligt lag, och trädkranser och prydliga alléer växte fram. Gravarna lades i regelbundna kvarter, avskilda med gångar. Kring sekelskiftet 1800-1900 nådde dessa idéer även landsbygdens kyrkogårdar, och de flesta genomgick gestaltungsreformer med trädplantering och prydlig kvartersindelning. Många utvidgades för att ge plats för den växande befolkningen.

Under denna tiden dök skicket med allmänna gravar och köpegravar upp. Det förstärkte de sociala skillnaderna på kyrkogården, med köpegravarna i de bästa områdena närmast kyrkan och alléerna. De allmänna gravarna doldes bak köpegravar eller långt bort på kyrkogården. De allmänna delarna kallades för allmänna linjen eller allmänna varvet, eftersom de avlidna begravdes i linje eller varv i den takt de dog.

De rikas gravvårdar blev allt mer monumentala och prångande. Svart, polerad granit var ett populärt material. Det var stor variation i höjd och bredd, med många obelisker, tempelgavlar och stora urnor. Den påkostade decorationen spridde sig också till gravarna, och många gravar från den här tiden har inhängningar av buxbomhäckar eller gjutjärnsstaket. De fattiga

gravarna, däremot, hade sällan någon annan gravvård än en trästicka. Våldigt många gravar var grusgravar, och ofta kunde hela kyrkogårdar vara gruslagda.

Den funktionella och demokratiska kyrkogården

Efter några decennier med mycket påkostade gravvårdar svängde pendeln. Sekelskiftets gravplatser blev ansedda som dekadenta, och man förespråkade enkla och anspråkslösa gravar. Under 1930-talet infördes begränsningar i gravvårdarnas höjd, de fick sällan vara högre än 60 – 100 cm. Det hände att man svarade med låga och mycket breda vårdar, men över lag gick man mot en återhållsam gravvårdsestetik. Från 1940-talet och framåt blev kyrkogården mera funktionell och demokratisk. Inhängningar av gravar blev förbjudet, istället skulle det vara en enhetlig gräsmatta över alla gravarna. De flesta gravvårdarna var mellan 50 och 70 cm höga, och ofta planterades strama buxbomhäckar bakom gravarna för att bilda en enhetlig fond. Systemet med köpegravar och allmänna gravar upphörde för att göra kyrkogården mera demokratisk.

Den klasslösa kyrkogården nådde sin kulmen med minneslunderna som blev vanliga från 1960-talet och framåt. Begravning på en minneslund sker helt anonymt och inga vårdar eller andra minnesmärken blir resta över individer. Istället finns det ofta någon form utav gemensamt minnesmärke; en fontän, staty eller liknande.

1990 års begravningslag överförde bestämmanderätten över gravvårdarnas utformning till gravrättsinnehavaren så länge man håller sig inom ”god gravkultur” (Begravningslagen (1990:1144) kap 7 26 §). Lagändringen har inneburit att vi från och med 1990-talet har vi fått mera individualistiskt formade gravvårdar.

Bild 4. Gravvård från 1907. Typisk för sekelskiftet med hög obeliskform i svart granit. Bild-ID Vlm_mökSB-304.jpg

Bild 5. Gravvård från 1976. Typisk för 1970-talet med låg, bred form i röd granit. Bild-ID Vlm_mökEHW-470.jpg

Möklinta kyrkogård ur ett historiskt perspektiv

Möklinta socken

Möklinta socken är belägen i norra delen av Sala kommun och socknen gränsar i norr mot Dalarnas län. Socken präglas av en öppen odlingsbygd, omgiven av skogsmarker med spridd bebyggelse fördelad över ett flertal byar. Vid 1900 uppgick antalet till 44 stycken.¹ Enligt lokalhistoriker Gunnar Larsson bildades Forneby, Hammarby och Gammelby under järnåldern och är således de första byarna i socknen. Inom socknen finns tre gravfält och två runristningar från denna tiden, samt lösfynd och femton boplatser från stenåldern. Vid årsskiftet 2009 / 2010 bodde strax över 1100 personer i Möklinta, av dessa bodde ungefär 400 i centralorten, även kallad Kyrkbyn.²

Möklinta socken omnämnes första gången när ”biskop Magnus lade 1258 Österbo från Sala till Möklinta, eftersom vägen till Sala var så dålig”.³ 1339 omskrevs socknen som *Myclitum*. Ortsnamnet kommer troligen från adjektivet *mykil*, betydande stor, och pluralis av *löt*, vilket betyder sluttning, sluttande äng. *Mykle* är troligen ett äldre namn på Storsjön som ligger i socknen, vilket gör betydningen av Möklinta till ”sluttningarna vid (sjön) Mykle”.⁴

Kyrkomiljön

Det har troligen funnits en kyrka i Möklinta sedan åtminstone 1300-talet, men den nuvarande har daterats till omkring 1470. Det är en murad kyrka med slätputsade fasader i ockragul nyans. På gavlarna finns friser och treklöverformade blinderingar i muren. Taket är ett brant sadeltak med spån.

Kyrkan har ett dominerande läge på en åsrygg i Kyrkbyn. Kring kyrkan finns fortfarande bebyggelse som har eller har haft koppling till kyrkan. På kyrkogården, norr om kvarter F står en klockstapel från 1698. Den byggdes om 1742 och är idag inklädd med faluröd panel. Sockel, tak och spira är klädda med tjärad spån. Söder om kyrkan ligger den stora f. d. prästgården från 1829, och norröster om kyrkan ligger en långa kyrkstallar. Norr om kyrkstallarna finns den gamla komminstergården Östanhede med byggnader från 1700-talet. På toppen av åsryggen, norr om kyrkan, ligger den moderna sockenstugan med vaktmästarlokal och maskinhall samt en parkering. Strax utanför kyrkogården, sydväst för kyrkan, ligger en liten timrad stuga som var socknens första affär, kallad ”Bolagsbon” eller ”Magasinsbon”.⁵ Söder om kyrkogården, bredvid f. d. prästgården, finns en stor parkeringsplats. I anslutning till parkeringsplatsen finns ett bårhus från 1930. Det är delvis infällt i sluttningen under kyrkogården. Ingångspartiet är utformat som en tempelgavel. Den är ombyggd 1959 och ej längre i bruk.⁶

¹ Larsson, 1998, s 11

² Ortsanalys för Möklinta, 2010, s 3

³ Ekström, 1949, s 702

⁴ Ståhl, 1985, s 32-33

⁵ Larsson, 2013, s 188

⁶ Larsson, 2013, s 236

Kyrkogården

Kyrkogården är troligen samtida med den första kyrkan på platsen. Kyrkogården var förr omringad av en medeltida bogårdsmur (bild 6) som enligt sockenborna ska ha varit ”dubbelt högre, än sådana murar pläga vara”.⁷ Bogårdsmuren hade brädtak, och på äldre kartor kan man se att den hade fyra stigluckor, en i varje väderstreck. Muren och stigluckorna revs vid 1890 års utvidgning av kyrkogården.

Bild 6. Olof Graus gravyr över Möklinta kyrka och kyrkogård, 1754. På bilden syns bogårdsmuren med stigluckorna. Klockstapeln stod utanför kyrkogården.

Inne i kyrkan finns två gravhällar i kalksten från mitten av 1600-talet. Den högre hällen är över kyrkoherden Nicolaus Erici och hans fru Christina Hedrisi. Den vänstre är över kyrkoherden Petrus Petraeus. Det finns uppgifter om flera som ska vara begravna i kyrkan, och vid utgrävningar har man påträffat flera benrester.⁸ Precis som övrigt i landet upphörde dock skicket med begravning inne i kyrkan genom förbud år 1815.

Under mitten av 1800-talet kunde man konstatera att kyrkogården var för liten och man började planera för en utvidgning. Den 7 september 1890 invigdes Möklintas församlings utvidgade begravningsplats. Utvidgningen innebar att klockstapeln hamnade inne på kyrkogården. Endast åtta gravvårdar finns kvar från före 1890, två av dessa har flyttats till ett

⁷ Larsson, 1993, s 338

⁸ Larsson, 2013, s 242-243

lapidarium. Trädplanteringen härstammar troligen från utvidgningen. En bild från 1905 visar unga träd längs huvudgångarna, kring kyrkan och kring kyrkogården, vilket stämmer överens med dagens plantering.

Från någon gång kring sekelskiftet och åtminstone en bit in på 1930-talet var de flesta nya gravar på kyrkogården grusgravar. En flygbild från 1948 visar att grusgravarna dominerade kyrkogården, och flera av kvarteren var uteslutande grusbelagda. En flygbild från 1963 (bild 7) visar att kvarter AB och H har fått till stor del heltäckande gräsmatta. Under 1960-talet försvann resten av grusgravarna förutom en som sparades i kvarter G, nära kyrkan.

Bild 7. Flygfoto över Möklinta kyrkogård från 1963. De vita partierna är grusgravar.

Under första halvan av 1900-talet var bakre delen av kvarter D avsatt för allmänna varvet.⁹ Många av de kvarvarande gravarna är från 1930- och 1940-talen, det kan dock vara att gravvårdarna är från mitten eller slutet av 1940-talet. I protokollet från en biskopsvisitation år 1944 står ”stickorna, vilka utmärkta gravarna å allmänna varvet, borde ersättas med små vita kors”.¹⁰ Det finns inga uppgifter om exakt vilka gravar det gäller, om det gäller alla gravar i allmänna varvet eller om korsen i fråga finns kvar.

År 1987 invigdes en minneslund på kyrkogården.

⁹ Larsson, 2013, s 39

¹⁰ Larsson, 2013, s 38

Beskrivning av Möklinta kyrkogård

Kyrkogården sträcker sig söder om kyrkan, nedför åsens sluttning. Kring kyrkogården löper en häck som omgärdar alla sidor. I norr och söder finns grindstolpar i natursten. Från väster går en trappa ned från kyrkogården till huvudvägen. Längsmed häcken går en trädkrans. Kyrkogården är indelad i 11 kvarter, en minneslund och ett lapidarium (samling gamla gravvårdar som har flyttats). Från kyrkogårdens huvudingång i söder och upp till kyrkan går en bred allé. En väst-östlig allé korsar denna. Mellan varje kvarter och runt hela kyrkogården finns gångar ytbelagda med grus och stenplattor. Norr om kvarter F står en klockstapel från 1698. Den byggdes om 1742 och är idag inklädd med faluröd panel. Sockel, tak och spira är klädda med tjärad spån.

Kvartersbeskrivning

Kvarter A

Kvarter A ligger i kyrkogårdens sydvästligaste hörn, omedelbart till vänster om huvudallén upp till kyrkan. En häck sträcker sig mellan de två raderna längst mot allén, i övrigt är kvarteret utan häckar. Raderna i den västra delen är glesa.¹¹ Kvarteret präglas av stor variation i gravvårdar, både utseendemässigt och tidmässigt. Varje årtioende från 1860 är representerat; kvarter A är ett av få kvarter med vårdar från före 1900. 1970-talet är det mest representerade årtiondet med 16 vårdar. Gravvårdarnas olika åldrar ger en stor variation i utseende och form.

Kvarter AB

Kvarter AB ligger till väster om huvudallén upp till kyrkan. Buxbomhäckar sträcker sig mellan raderna och bildar fond bak gravvårdarna. Kvarteret präglas av gravvårdar från 1950-1970-tal med över 60 gravar från 1960-talet. Dock finns varje årtioende från 1900 representerat.

Kvarter B

Kvarter B ligger väster om huvudallén, precis innan kyrkan. Kvarteret präglas av stor variation i gravvårdar, både utseendemässigt och tidmässigt. Varje årtioende från 1900 är representerat med en förhöjd andel vårdar från 1940-tal samt 1970-tal.

Kvarter C

Kvarter C ligger direkt väster om kyrkan och är det sista kvarteret på den sidan av huvudallén. Gravvårdar finns från 1920- och 1930-tal och 1960-2010-tal. Vårdarna från 1920- och 1930-tal är till stor del resta över ensamma, fattiga människor och väcker frågan om även detta var ett allmänt gravområde likt bakre del av kvarter D. Flera av raderna är mycket glesa.

Kvarter D

Kvarteret sluttar upp från huvudallén mot klockstapeln och boden. Varje rad avgränsas med en buxbomhäck med undantag av tre friliggande moderna gravar. Gravvårdarna är låga och enkla från första delen av 1900-talet med koncentration kring 1940-talet. Den västligaste raden, vänd mot allén, har stora, breda gravvårdar av samma typ som grusgraven i kvarter G. Den bakre, östliga delen av kvarteret har betydligt mindre och enklare gravvårdar. Till stor del är det ensamgravar från förvärvsarbetande män så som djurskötare, jordbruksarbetare,

¹¹ Med glest menas att många gravar inte är i bruk eller försedda med gravvård

metallarbetare och flera kvinnor med yrken som hushållerska, föreståndarinna, sömmerska. Dessa gravvårdar ligger i kronologisk ordning från tidigt 1930-tal till 1960-tal, med några nyare gravvårdar bland de äldre. I kvarteret finns flest antal gravar som markeras av vita enkla gravkors.

Kvarter E

Kvarteret ligger mellan klockstapeln och huvudallén. En häck växer bakom raden närmast allén. I övrigt endast gräsmatta. Gravvårdar från 1970- och -80-tal är mestadels representerade i kvarteret. Ytterst få gravar från perioden innan 1940 finns.

Kvarter F

Kvarteret är ett litet kvarter med endast 14 gravvårdar söder om klockstapeln. Raderna avgränsas inte av buskar eller annan växtlighet. Ett sorgeträd i form av en hängbjörk står i anslutning till kvarteret. Placeringen av gravarna i kvarteret stämmer inte överrens med gravkartan där gravplatserna är markerade i väst-östlig riktning. I kvarter F ligger gravarna i nord-sydlig riktning. Gravvårdarna är låga och breda och flera är familjegravar.

Kvarter G

Kvarteret är litet till ytan och ligger uppe på höjden, helt intill kyrkan. I kvarteret finns kyrkogårdens enda grusgrav samt enda graven omgärdad av järnstaket. Kvarteret präglas av stor variation i gravvårdar, både utseendemässigt och tidmässigt. Varje årtioende från 1880 finns representerat i jämt antal med en ökning på 1980-tal. Kvarter G är ett av få kvarter med vårdar från före 1900. De äldre gravvårdarna är stora och påkostade och bär ofta kyrkorelaterade titlar, såsom kyrkoherde och kyrkvärd.

Kvarter H

Kvarteret ligger öster om kyrkan och sluttar ner mot komministergården. Inga häckar eller träd finns. Kvarteret präglas av stor variation i gravvårdar, både utseendemässigt och tidmässigt. Gravvårdar från alla årtionden finns representerade från 1880-talet och fram till idag med en koncentration kring 1940- och -50-tal. Flera av raderna är glesa.

Kvarter I

Kvarteret är litet och ligger norr och öster om kyrkan. Endast 13 gravvårdar finns och de spänner sig från 1870-tal och fram till 2000-talet.

Kvarter U

Kvarteret ligger öster om kyrkans kor och är kyrkogårdens urnlund. Häckar avgränsar raderna mellan de stensatta gångarna. De flesta gravvårdarna är från 1980- och 1990-talen med den äldsta från 1963. Vårdarna är mindre än dem tillhörande kistgravarna.

Lapidariet

Norr om kyrkan finns en samling av 7 gravvårdar från 1870-tal och fram till 1910. De har flyttats dit från sina ursprungliga platser på kyrkogården.

Minneslunden

Minneslunden invigdes 1987 och ingår enligt kartan i kvarter U. Lunden består utav en gruslagd cirkel med brostenar runt. I mitten finns en fontän och i ytterkanten två bänkar, två lyktor och ett område för att lämna snittblommor.

MÖKLINTA KYRKOGRÅRD
Grundindelning

Uppställning i mars 1877 av
Frøge Järnberg och Eric Johansson
Sala 1877:05:05
BYGGMÄSTARE HILDEBRAND LARSSON

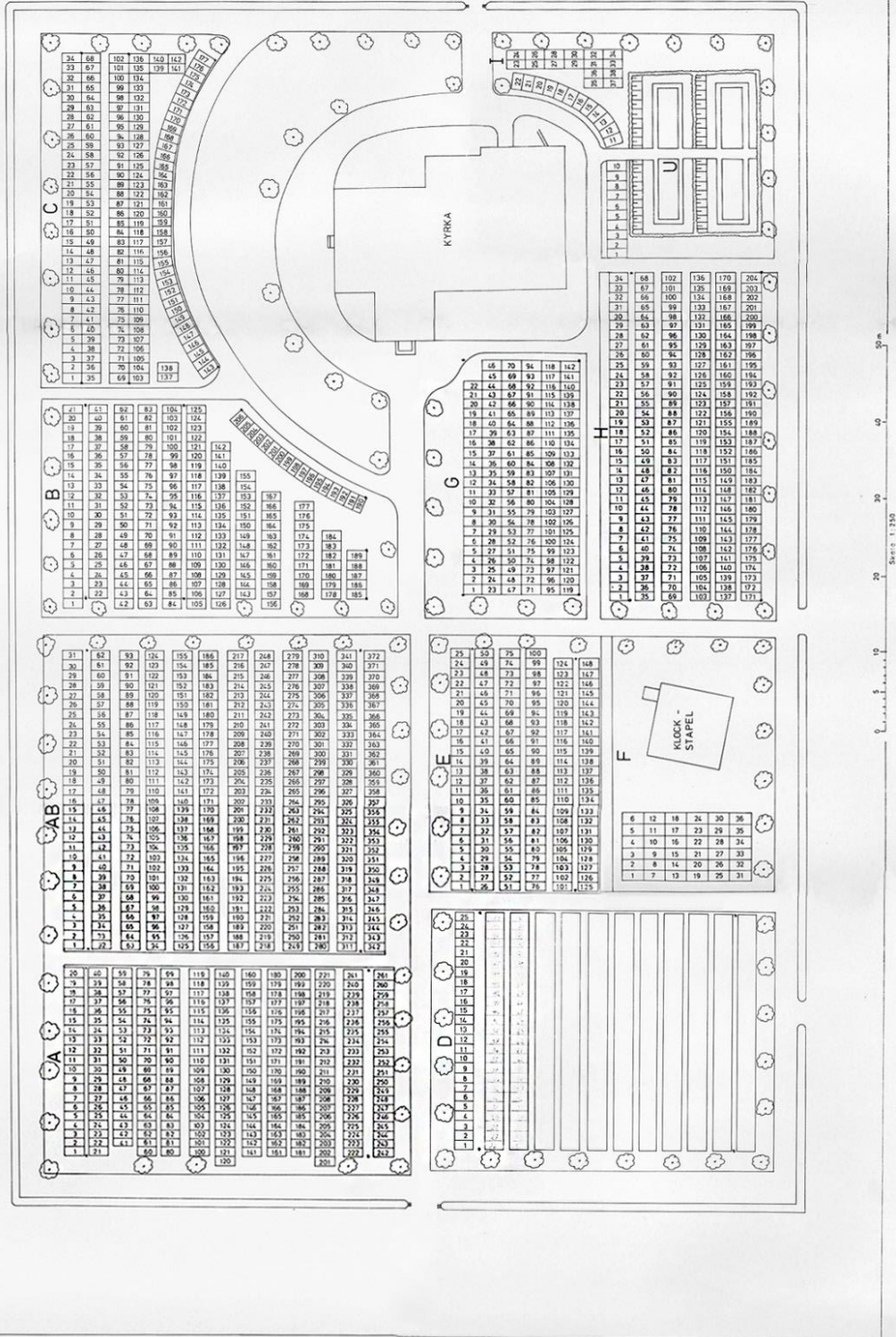

Bild 8. Gravkarta över Möklinta kyrkogård. Kvarter U är urnlunden. Minneslunden ligger norr om U, utanför kartan. Lapidariet ligger norr om kyrkan, väster om kvarter I.

Kulturhistorisk värdering

Vi har gjort en värdering av kyrkogården som helhet samt av enskilda gravar. Vissa gravar får sitt kulturhistoriska värde delvis genom gruppssamverkan, vi har då gjort en värdering av hela gruppen.

Kriterier för kulturhistorisk värdering

Vid den kulturhistoriska värderingen av kyrkogården har vi använt Axel Unnderbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* från 2002. Vid värderingen av gravvårdarna har vi även använt Centrala Gravvårdskommitténs *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* (handboken) från 2007. I enlighet med handbokens råd har vi inte tagit med gravvårdar yngre än 30 år, då de ligger för nära oss i tid för att vi ska kunna göra en relevant värdering av kulturhistoriskt värde.

Kriterier ur handboken

Handboken listar följande kriterier för värdering av gravvårdar:

”Alla gravanordningar tillkomna före mitten av 1800-talet bör bevaras eftersom de är hantverksprodukter från tiden före den industriella serietillverkningen.

Gravanordningar från mitten av 1800-talet till funktionalismens genombrott på 1930-talet bör ägnas särskild uppmärksamhet eftersom det även under denna tid finns en hantverksliknande tradition

Bevarandevärda är gravvårdar som

- är unika
- är representativa för sin tid – helst i gruppssamverkan
- ingår i en arkitektoniskt uppbyggd del av kyrkogården

Alla gjutjärnskors och –staket, smideskors, –staket och –kedjor bör skyddas eftersom de utgör en försvinnande liten rest av en unik konstruktionsperiod på kyrkogårdarna.

Gravvårdar av lokalt material eller med unikt hantverk/tillverkningssätt bör skyddas.

Var också observant på lokala skötseltraditioner som t.ex. mönsterkrattning och granrissmyckning men också på traditionella planteringar t.ex. sorgeträd (träd med hängande form) och buxbomshäckar.”¹²

Utifrån dessa kriterier har vi valt ut gravvårdar som är kulturhistoriskt värdefulla. Dessa har vi delat i två kategorier, mycket värdefulla och värdefulla. Handboken beskriver skillnaden mellan dessa kategorier:

”Mycket värdefull: utgör de gravanordningar som har kulturhistoriskt värde och verkligen ska bevaras när gravrätten upphör. De får inte återanvändas.

¹² CGK, 2007, s 10

Värdefull: avser de gravvårdar som har kulturhistoriskt värde och som är värda att bevara med hänsyn till kulturmiljön på hela begravningsplatsen eller betydelsefulla för en avdelning eller tidsepok inom begravningsplatsen och som kan återanvändas, utan eller efter försiktig omarbetning.

Övriga: utgörs av gravvårdar som inte är av kulturhistoriskt värde. Det finns således inga skäl för bevarande eller återanvändning av gravvårdarna. De kan bortföras men av miljöhänsyn eller andra skäl kan de återanvändas.¹³

Gravvårdarna utpekade som mycket värdefulla får alltså inte återanvändas, flyttas eller skadas. För ändring av dessa krävs tillstånd från länsstyrelsen.

För de värdefulla gravvårdarna gäller allmän beaktning av det kulturhistoriska värdet. De får flyttas eller återanvändas, men på grund av deras kulturhistoriska värde rekommenderas att de står kvar i befintligt skick och utseende.

De övriga gravvårdarna har inte kulturhistoriskt värde idag utifrån värderingskriterierna, men det betyder inte att de inte bär på värdefull information eller är miljöskapande för kyrkogården i stort. Många av dem kan mycket väl räknas som kulturarv i framtiden. Det rekommenderas därför att även dessa får stå kvar i möjliga mån, givet att det inte är platsbrist på kyrkogården.

Kriterier ur *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*

Axel Unnerbäck's system för kulturhistorisk värdering bygger på olika grundmotiv som talar för ett bevarande av byggnaden eller anläggningen. Dessa grundmotiv har han delat in i två grupper: dokumentvärde, vilket innebär så kallade "objektiva" egenskaper som bär på kunskap om något, och upplevelsevärde, vilket är en mera subjektiv värdering av den upplevelse byggnaden eller anläggningen ger.

Till dokumentvärden sorteras grundmotiven byggnadshistoriskt värde, byggnadsteknikhistoriskt värde, patina, arkitekturhistoriskt värde, samhällshistoriskt värde, socialhistoriskt värde, personhistoriskt värde och teknikhistoriskt värde.

Till upplevelsevärden hör arkitektoniskt värde, konstnärligt värde, patina, miljöskapande värde, identitetsvärde, kontinuitetsvärde, traditionsvärde och symbolvärde.

Alla dessa värdena kan försäkras genom de övergripande motiven kvalitet, autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet och representativitet.

Kulturhistorisk karakterisering och värdering av kyrkogården

Alla kyrkogårdar har ett kulturhistoriskt värde, så även Möklinta kyrkogård. De har samhällshistoriskt värde eftersom de visar hur vi mindes och minns våra döda. De har ett lokalhistoriskt och personhistoriskt värde, eftersom gravvårdarna vittnar om fattigdom och

¹³ CGK, 2007, s 11

rikedom, sociala skikt och viktiga personer från bygden. De har estetiska värden, arkitektoniska värden och miljöskapande värden. Även om begravningskultur och uppfattningar om estetik har ändrats, så har kyrkogårdarna i stort sätt använts på samma sätt i tusen år. Detta i sig ger ett högt värde genom det oförändrade bruket.

Möklinta kyrkogård har genomgått två stora förändringar sedan medeltiden. Den första kom med utvidgningen 1890, när kyrkogården fick sin nuvarande form och utsträckning. Utvidgningen innebar bland annat att den medeltida bogårdsmuren med fyra stigluckor revs. Den andra förändringen skedde under 1960-talet, när grusgravarna och många av vårdarna togs bort. Kyrkogården präglas i dag av de många gravvårdarna från 1950-, 1960- och 1970-talen. De är relativt enhetliga i höjd och brädd, och har ofta en stram buxbomhäck bakom sig som fond.

Kvarter D utmärker sig som särskilt kulturhistoriskt värdefullt genom de många bevarade gravvårdarna från allmänna varvet. De ligger i kronologisk ordning och är små och enkla, ibland med förnamn som enda inskription. Många är resta över endast en person, många av dessa kvinnor. Anteckningar i gravboken visar att flera av kvinnorna i kvarter D var förvärvsarbetare. Dessa gravvårdar har fått värderingen ”kulturhistoriskt värdefulla”, men bör inte flyttas eftersom värdet är beroende av gravvårdarnas relation till varandra och kvarteret.

Raderna 2-4 i kvarter C består också till stor del av små, fattigare gravvårdar. Dessa är från 1920- och 1930-talen och precis som i kvarter D är de resta över endast en person, många av dessa kvinnor.

Lapidariet har flera mycket kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar. De är dock redan flyttade, vilket innebär att de har förlorat sin kontext med kopplingen till gravplats och kvarter. Dessa kan flyttas utan att förlora sitt kulturhistoriska värde, det krävs dock tillstånd från länsstyrelsen.

De många och sammanhållna fattiggravarna i kvarter C och D ger Möklinta kyrkogård ett starkt samhällshistoriskt värde. Äldre, fattiga gravar är relativt sällsynta även om de i sin tid var de vanligaste. Det finns dessutom större och mera påkostade gravar från samma tid, placerade nära kyrkan eller alléerna i kontrast till fattiggravarnas mera bortgömda placering. Samspelet mellan de rikas och fattigas gravvårdar ger en pedagogisk bild av klassamhället under tidigt 1900-tal. Det ger också kyrkogården ett starkt kyrkogårdshistoriskt värde då den visar hur kyrkogårdarna under denna perioden planerades för att även i döden visa på olikheter mellan de sociala skikten.

Gravvårdar

Handbokens kriterier för kulturhistoriskt värdering av gravanordningar är här anpassade för att göra dem mera tillämpningsbara på Möklinta kyrkogård. Vi har dessutom lagt till kriterier från Unnerbäck värderingssystem. Han använder kriterier som till exempel ”samhällshistoriskt värde”, vilket vi har använt i vår värdering av de många fattigare gravarna på kyrkogården. Nedan följer kulturhistoriska värdemotiven vi har kunnat identifiera bland gravvårdarna. Vi förklarar vad värdena innebär och ger exempel på gravar som möter dem.

Alla gravvårdar före 1900

Handboken framför att ”alla gravanordningar före mitten av 1800” bör bevaras och ”gravanordningar från mitten av 1800-talet tillfunktionalismens genombrott på 1930-talet” bör ägnas särskild uppmärksamhet.¹⁴

På Möklinta kyrkogård finns det inga bevarade gravanordningar från före 1850; den äldsta är från 1860-talet. Sammanlagd finns det endast 13 gravar som är äldre än 1900. Vi har därför bedömt samtliga gravvårdar äldre än 1900 som mycket kulturhistoriskt värdefulla. De uppvisar ofta hög hantverksmässig kvalité och har både konstnärliga och hantverkshistoriska värden. Det att de är så få på kyrkogården gör dem dessutom unika och viktiga representanter för gravanordningar från en svunnen tid.

***Bild 9.** Exempel på gravvård från före 1900. Gravvård från 1870, Möklinta kyrkogård, kvarter A. Ekbladen uthuggna i sandsten med en marmorplatta på mitten och ett krönande kors var typiska gravvårdselement kring 1870. Gravvården har idag ett unikt estetiskt och konstnärligt uttryck på Möklinta kyrkogård och är en av kyrkogårdens äldsta. Bild-ID Vlm_mökEHW-51.jpg*

Gravanordningar av järn

Eftersom det inte har funnits järnbruk i Möklinta socken har det heller inte funnits en tradition för järnkors på kyrkogården. Det finns dock några exempel på sådana, och dessa har bedömts som mycket kulturhistoriskt värdefulla. De utgör en försvinnande liten rest av en unik konstruktionsperiod på kyrkogårdarna och har således högt teknikhistoriskt värde.

***Bild 10.** Exempel på gravanordning av järn. Gravvård från 1860-talet, Möklinta kyrkogård, kvarter A. Ett av få järnkors på kyrkogården, dessutom en av de äldsta gravvårdarna. Bild-ID Vlm_mökEHW-49.jpg*

¹⁴ CGK, 2007, s 10

Gravvårdar som är unika

Gravvårdarna kan vara unika av olika skäl, till exempel är de äldsta gravvårdarna unika eftersom det är så få kvar av dem. I kvarter B finns fem gravvårdar inom samma inhängning, dessa har pekats ut som unika och kulturhistoriskt värdefulla eftersom de är den enda gruppen gravvårdar som är samlade på det sättet. Gravvårdar kan också vara unika på grund av den avlidnas vision om en konstnärlig gravvård.

Bild 11. Exempel på unik gravvård. Gravvård från 1871, Möklinta kyrkogård, kvarter I. Gravhällen är ett resultat av den avlidna komministern Axel Odells tydliga instruktioner om hur hans gravvård skulle se ut. Den enkla utformningen utan inskriptioner ger hällen ett mycket ålderdomligt och unikt uttryck. Bild-ID Vlm_mökEHW-489.jpg

Gravvårdar som är representativa för sin tid

I stort sett alla gravvårdar kan sägas vara representativa för sin tid, eftersom varje tid har sin smak, sina traditioner, sina regler om vårdarnas storlek. Vi har värderat några som kulturhistoriskt eller mycket kulturhistoriskt värdefulla. Dessa har då haft förstärkande värden som att de är konstnärligt utförda eller sällsynta på grund av hög ålder. Bland det tidiga 1900-talets höga gravar i polerat svart granit har vi till bedömd de som har stora kors eller är extra rikt dekorerade som kulturhistoriskt värdefulla.

Bild 12 och 13. Exempel på gravvårdar som är representativa för sin tid. Gravvårdar från 1933 och 1947, Möklinta kyrkogård, kvarter D. Dessa två är sammanbyggda och har tidigare varit grusgravar. Det låga, breda utseendet är typiska för 1930- och 1940-talen då det kom nya regler om gravvårdarnas höjd. Det finns ytterligare två tvillinggravar bredvid dessa, och de är placerade nära allén. Deras gruppsamverkan och väl synliga placering ger dem pedagogiska, samhällshistoriska och miljöskapande värden som förstärker deras kulturhistoriska värde. Bild-ID Vlm_mökSB-314.jpg och -315.jpg.

Gravvårdar rest över viktiga personer

Vissa personers gravvårdar har ett självklart högt personhistoriskt värde; Greta Garbos grav på Stockholms skogskyrkogård är ett exempel på en till utseendet anspråkslös gravvård som får sitt värde genom personen den är rest över. Även lokalkändisar eller andra personer som på något sett har varit viktiga för bygden kan ge en vård ett personhistoriskt värde. De får ofta ett starkt symbolvärde då många i och även utanför församlingen känner till den avlidna eller har haft en relation med denna.

Bild 14. Exempel på gravvård rest över viktiga personer. Organisterna Landins familjegrav från 1900, Möklinta kyrkogård, kvarter G. Vid klockare Gustaf Landins begravning deltog 1000 personer. Bild-ID Vlm_mökEHW-405.jpg

”Fattiggravar” och allmänna linjen

Samtliga gravar tillhörande allmänna linjen i kvarter D och det fattiga området i kvarter C har bedömts som kulturhistoriskt värdefulla. Dessa har höga samhällshistoriska värden då de är resta över personer som ofta försvinner från historien. Deras värden förstärks genom gruppsamverkan och hur de är placerade på kyrkogården.

Bild 15. Exempel på gravvård från allmänna linjen. Gravvård från 1936, Möklinta kyrkogård, kvarter D. Gravvården är ett av de vita korsen som ofta användes under denna tiden. Innan dessa användes enkla trästickor. Bild-ID Vlm_mökSB-432.jpg

Framtida hantering av kyrkogården

Kyrkogården är förhållandevis gles och begravningsstakten har sjunkit de senaste åren. Befolkningsmängden i Möklintas tätort minskade från 487 personer till 377 mellan åren 1990 och 2005.¹⁵ Samtidigt har minneslunden ökat i popularitet. Det innebär att det inte kommer att bli platsbrist på kyrkogården inom den närmsta framtiden. Gravvårdar som återgår till samfälligheten bör därför inte tas bort, även om de inte pekats ut som kulturhistoriskt värdefulla. Skulle det bli nödvändigt att flytta kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar kan dessa placeras i lapidariet.

Lapidariet bör förses med en skylt som informerar om vad ett lapidarium är, när det tillkom, vilka gravvårdarna är och varför de är flyttade.

Kvarter D rad 6-12 bör bevaras i sin helhet. I fall det tillkommer nya gravvårdar bör dessa följa övriga gravvårdars låga och smala profil.

De äldre och rikt dekorerade gravvårdarna som ligger nära kyrkan och huvudalléerna bör inte flyttas eftersom placeringen vittnar om forna tiders klassamhälle.

Alla vita träkors på kyrkogården är serietillverkade och har samma mått och utseende. Några är i väldigt dåligt skick. Dessa borde bytas ut mot nya med mått och färg lika befintliga. Metallplattan med inskription förs då över till det nya korset.

Gravvårdarna som är mycket värdefulla ska underhållas och vårdas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Gravvårdarna som är kulturhistoriskt värdefulla bör underhållas och vårdas.

En arbetsgrupp bör utses för att fortsätta arbetet med den kulturhistoriska inventeringen. Lokal kunskap kan leda till att flera gravvårdar utpekats som kulturhistoriskt värdefulla ur personhistoriskt eller lokalhistoriskt synpunkt. I takt med att gravvårdarna blir äldre kan deras kulturhistoriska status ändras; en regelbunden översyn är nödvändig för att bevara och förvalta kyrkogårdens kulturarv.

¹⁵ Ortsanalys för Möklinta, 2010, s 3

Litteratur och källor

Bengtsson, Rune. 1992. *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Stad & Land nr 103. Sveriges lantbruksuniversitet. Alnarp.

Ekström, Gunnar. 1949. *Västerås stifts herdaminne. 1. Medeltiden och reformationstiden, 2. Återstående församlingar*. Västerås stifts herdaminneskommitté. Västerås.

Jonsson, Magdalena. 2009. *Ett levande kulturarv. Kyrkogårdar i Växjö stift*. Svenska kyrkan Växjö stift. Växjö.

Larsson, Gunnar. 1998. *En bok om Möklinta socken*. Eget förlag. Morgongåva.

Larsson, Gunnar. 2013. *Möklinta förr och nu*. Eget förlag. Morgongåva.

Sala Kommun. 2010. *Ortsanalys för Möklinta*.

Ståhl, Harry. 1985. *Ortnamn i Västmanland*. Almqvist & Wiksell Förlag AB. Kristianstad.

Ett levande kulturarv. Kyrkogårdar i Växjö stift (Svenska kyrkan Växjö stift, 2009) och *Kyrkogårdens gröna kulturarv* (Stad & Land nr 103, 1992).

Bildförteckning

Bild 1. *Utdrag ur digitala fastighetskartan 2004, skala 1:5000. Den aktuella fastigheten är inringad.*

Bild2. *Medeltida hjulkors från Järsnärs kyrka, Jönköping län. Fotograf: Gotthard Johansson, 1919. Riksantikvarieämbetets kulturmiljöbild, <http://kmb.raa.se> 2013-12-12.*

Bild 3. *Äldre gravvårdar, trol. sekelskifte 1600- 1700-tal. Dannäs kyrka, Jönköping län. Fotograf Mårten Sjöbeck 1940. Riksantikvarieämbetets kulturmiljöbild, <http://kmb.raa.se> 2013-12-12.*

Bild 4. *Gravvård från 1907. Typisk för sekelskiftet med hög obeliskform i svart granit. Bild-ID Vlm_mökSB-304.jpg*

Bild 5. *Gravvård från 1976. Typisk för 1970-talet med låg, bred form i röd granit. Bild-ID Vlm_mökEHW-470.jpg*

Bild 6. *Olof Graus gravyr över Möklinta kyrka och kyrkogård. 1754. På bilden syns bogårdsmuren med stigluckorna. Klockstapeln stod utanför kyrkogården. Riksantikvarieämbetets kulturmiljöbild, <http://kmb.raa.se> 2013-12-12.*

Bild 7. *Flygfoto över Möklinta kyrkogård från 1963. De vita partierna är grusgravar. Västmanlands läns museums arkiv, bild-ID Vlm_FLY 300*

Bild 8. Gravkarta över Möklinta kyrkogård. Kvarter U är urnlundan. Minneslundan ligger norr om U, utanför kartan. Lapidariet ligger norr om kyrkan, väster om kvarter I.

Bild 9. Exempel på gravvård från före 1900. Gravvård från 1870, Möklinta kyrkogård, kvarter A. Ekbladen uthuggna i sandsten med en marmorplatta på mitten och ett krönande kors var typiska gravvårdselement kring 1870. Gravvården har idag ett unikt estetiskt och konstnärligt uttryck på Möklinta kyrkogård och är en av kyrkogårdens äldsta. Bild-ID Vlm_mökEHW-51.jpg

Bild 10. Exempel på gravanordning av järn. Gravvård från 1860-talet, Möklinta kyrkogård, kvarter A. Ett av få järnkors på kyrkogården, dessutom en av de äldsta gravvårdarna. Bild-ID Vlm_mökEHW-49.jpg

Bild 12 och 13. Exempel på gravvårdar som är representativa för sin tid. Gravvårdar från 1933 och 1947, Möklinta kyrkogård, kvarter D. Dessa två är sammanbyggda och har tidigare varit grusgravar. Det låga, breda utseendet är typiska för 1930- och 1940-talen då det kom nya regler om gravvårdarnas höjd. Det finns ytterligare två tvillinggravar bredvid dessa, och de är placerade nära allén. Deras gruppsamverkan och väl synliga placering ger dem pedagogiska, samhällshistoriska och miljöskapande värden som förstärker deras kulturhistoriska värde. Bild-ID Vlm_mökSB-314.jpg och -315.jpg.

Bild 14. Exempel på gravvård rest över viktiga personer. Organisterna Landins familjegrav från 1900, Möklinta kyrkogård, kvarter G. Vid klockare Gustaf Landins begravning deltog 1000 personer. Bild-ID Vlm_mökEHW-405.jpg

Bild 15. Exempel på gravvård från allmänna linjen. Gravvård från 1936, Möklinta kyrkogård, kvarter D. Gravvården är ett av de vita korsen som ofta användes under denna tiden. Innan dessa användes enkla trästickor. Bild-ID Vlm_mökSB-432.jpg

Administrativa uppgifter <i>Västmanlands läns museums dnr:</i>	VLM 120056
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Möklinta prästgård 5:1
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Socken:</i>	Möklinta
<i>Kommun:</i>	Sala
<i>Ägare-beställare:</i>	Sala-Norrby-Möklinta kyrkliga samfällighet
<i>Antikvarisk dokumentation:</i>	Västmanlands läns museum Sara Bäckman Ellen Holtermann Wiig Karlskatan 2 722 14 Västerås Tele: 021-39 32 22

– en del av Landstinget Västmanland

Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 VÄSTERÅS
Tele: 021-39 32 22 · E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-95-1